

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1.20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Омелян Бачинський**.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

II. рік.

Відень, 7 падолиста 1915.

Ч. 45—46.

Просимо вирівнати залеглу передплату, бо в противнім разі здержуєть ся висилку часописи.

Біжучі потреби.

При обговоренні організації зайнятих українських земель навели ми також розпорядок австрійської військової управи про права української мови на тих землях. При уладженню управи в українських областях прислугують українській мові такі самі права, які має польська мова в польських областях. Роблять ся заходи, щоб у зносинах з українськими сторонами вживано української мови та щоб мешканці українських громад могли в кождім часі шукати права та знаходити його в своїй рідній українській мові перед австрійськими командами та властями. Тим самим признане вживання кириличної азбуки, котру в виключно польських околицях скасовано разом з уживанням російської мови. Загальні приписи забезпечують уживання української мови передусім: 1. в публичних оповіщеннях — побіч німецької мови; 2. що уряди приймають письма й подання в українській мові так, як у німецькій; 3. що громади та громадські суди мають свободу вибрати собі мову урядовання й означити обсяг, у яким уживатиметь ся друга мова.

В останніх тижнях принесли часописи також розпорядок найвищого вождя австрійської армії, архикнязя Фридриха з 17 жовтня 1915 р. про шкільництво в зайнятих землях. Між иншим говорить ся в нім і про права української мови в школах, а саме таке: „В округах воєнного генерал-губернаторства на схід від східньої границі округів Любартів, Люблин і Янів уживаєть ся на приказ військового генерал-губернатора українська мова як викладова в тих публичних школах, в котрих української розговірної мови вживає більшість дітей, для яких має служити школа.“ Розумієть ся, що російських діалектів не вважає розпорядок за українську мову.

Далі мова в розпорядку про права українських меншостей. На випадок, якби заведено в школі иншу викладову мову, а знайдеть ся сорок дітей, що вживають української мови, на приказ генерал-губернатора відкриваєть ся для них науку в українській мові. Навідворіт, де викладо-

вою мовою є українська мова, а знайдеть ся там 40 дітей німецької або польської меншости, відкриваєть ся для них науку в їх рідній мові.

Хоча на практичне переведення обох розпорядків треба підждати ще якийсь час, все-таки вже теоретично відбігають вони від дотеперішнього стану, що тільки державну — російську мову допускав як урядову в зносинах населення з властями та як викладову мову місцевих шкіл.

Вітаючи ці розпорядки як деякі позначки зміни на краще, Українці сподівають ся, що їх національні бажання не ждатимуть довго на сповнення. Через те найкраще відчув населення, що часи поневолення минули безповоротно, а настануть часи свобідного, нічим не погамованого розвою національного життя.

Розпорядок про українську мову в школах принесе повну користь тоді, коли ті, що будуть покликані тим зайняти ся, будуть поінформовані докладно про дотеперішній стан шкільництва та про бажання населення що до його управи. Тому, що в зайнятих українських землях було досі шкільництво російське, повинні Українці одержати всі школи, що були державні, й усі російські школи повинні перетворити ся в українські. А що дійсні Москалі становлять тут тільки незначний процент, не потрібно навіть учити російської мови в школах як окремого предмету науки.

Такого самого становища, як проти російської мови, вимагають обставини також супроти Поляків, бо-ж Холмщина та Волинь се українські землі.

Тому, що в зайнятих українських областях, як і загалом у цілій Росії, досі не було ніякого українського шкільництва, треба наперед поробити приготування до нього. Належить тут поперед усього приготування та сотворення українського учительства з тубільних учителів. Для сеї цілі треба владити в ріжних містах Холмщини (бо Волинь поки що заблизько фронту) короткі, дво-три місячні наукові курси української граматики, літератури, історії, географії, й інших подібних наукових предметів. На такі курси мог-

ли-б ходити тільки вчителі (вчительки) і та вчительські кандидати з Холмщини та Волині. По зложенню відповідного іспиту мали-б учасники право вчителювати в Холмщині й Волині. Вчительські сили для таких курсів треба би спровадити з Галичини, а самі курси й їх учасники дістали-б державну підмогу. Курси того роду можна-б уладити навіть у Галичині, при чім зазнайомили ся-б учасники з українським шкільництвом у Галичині.

По містах і в національно свідомих селах треба мерщій позасновувати взірцеві народні школи. В Холмі, Грубешові, Замостю, Володимирі Волинським, Ковлі, Луцьку, Берестю Литовським, Дубні й т. д. треба відчинити українські гімназії, хочби зразу тільки з першими класами. Тут мусіли-б бути рівнорядні відділи для хлопців і дівчат. Зразу можна-б поручити котрусь з українських гімназій з східніх галицьких повітів перенести до одного з перелічених міст у зайнятих землях.

Зважати треба й на те, що в Холмщині було 255 церковних шкіл, які правдоподібно зостануться в руках церкви й на далі. Хоч на будуче не бажаний поділ шкіл на церковні та світські, все-таки наразі потрібно, щоб уніяцька церква заінтересувала ся церковними школами колишніх уніятів.

Провід над науковими курсами для вчителів, приготування шкільних і наукових підручників, як загалом усе, що стоїть у звязку з організацією українського шкільництва на зайнятих українських землях, могли-б перейняти шкільна секція „Української культурної Ради“, „Українське педагогічне Товариство“, або й якась инша в сій цілі створена організація в порозумінню з „Союзом визволення України“ й політичною репрезентацією австрійських Українців.

В звязку з народньою школою треба зорганізувати инші інституції для зменшення страшного анальфабетизму

й темноти. Тут належить передусім привернення „Просвіт“ на основі їх старих статутів, а в одному із більших міст треба створити централо для згаданих просвітних товариств. Як при иншій діяльності, так і тут з конечности треба вжити галицьких Українців, але провід і керму належить по зможі полишити місцевим силам. Просвітну роботу треба вести скрізь рівнобіжно та в звязку з працею над економічним піднесенням населення. Треба поширити кооперативний рух і для кооперативних товариств утворити централо в одному з більших міст.

Одначе поперед усього потрібно негайно заложити популярну часопись. Бажана була-б окрема церковна часопись для уніятів. Крім сих популярних часописей для народу здав ся-б політичний орган для інтелігенції. Розуміється, що негайно треба пустити через границю всі українські видання з Австрії.

Для задоволення духових потреб Українців у зайнятих українських землях надається дуже багато українських книжок, що появились в Австрії. Крім того „Союз визволення України“ поробив уже приготування для видання цілого ряду публікацій для холмського населення. Сей плян обіймає: 1) історичні описові брошури про Холмщину та Волинь, 2) летючі листки, 3) інформаційні брошури про Галичину й цілий український рух, 4) інформації для війська та властей.

З уваги, що порушені тут справи та з ними звязані творять тепер передусім предмет нашої журби, наших думок, розмов, що вони викликають сумніви на переміну з проміннями впертих сподівань, що на тім усім будується висновки про будучність, поручаємо порушені тут бажання особливій увазі компетентних кругів.

Українці та малярська преса.

(Інтерв'ю з д-ром Стрипським. В найближчій часі появить ся його велика стаття в сій справі).

До війни малярська преса або цілком не займала ся українською справою та промовчувала її, або виступала проти неї ворожо. І так, коли й напр. дві будапештські газети „Budapesti Hirlap“ і „Pesti Hirlap“ поміщували від часу до часу статі, то в них виступали Українці як найстрашніші вороги Малярів і малярської держави. Інформаторами й інспіраторами сих статей були русофіли, як Марков й ин.

Нічого дивного, що малярська інтелігенція під впливом сих інформацій відносила ся до Українців з найбільшою ненавистю та злобою, не знаючи ні їх історії, ні мови, ні літератури, ні їх змагань і цілей.

Одинока газета, що подавала від часу до часу прихильні для Українців статейки, була „Vilag“. І так у часі мармороз-сигітського процесу помістила вона дві більші статі д-ра Стрипського „Історія української літератури“ та „Про Шевченка“ з нагоди 100-літнього ювілею.

З провінціальної преси писали про українську справу дві газети в Ужгороді, видавані малярськими Українцями в малярській мові „Görög katolikos Szemle“ й „Kelet“ (вже не виходить). В тих газетах вела ся дуже интересна полеміка між о. Жатковичем, о. Миколою Матеем і д-ром Стрипським з одного та русофілами з другого боку.

Переломовою хвилиною в українській справі була війна. З початку ситуація для Українців ще більше погіршила ся.

Під впливом неприхильної нам преси та злобно розсіваних поголосок про „українську зраду“ — малярська преса виступила з цілою силою проти нас.

Одначе поволи почали приходити инші вістки, що кидали цілком нове світло на ту справу, але зорієнтуватись у ній було малярській пресі дуже важко. Почасті вияснив ту справу летючий листок п. з. „Was muß man vom östlichen Kriegsschauplatze wissen?“ (Що треба знати про східне поле бою?), виданий в 20.000 примірниках, але рішучий зворот завдячуємо нашим стрільцям. Щойно, коли вони стали табором під Мукачевом і стрінули ся безпосередньо з малярською суспільністю та малярським військом, — уся брехня про українську зраду дістала безповоротно в лоб. Правда не обійшло ся й тут з початку без плутанини. Маляри називають кожного Галичанина Поляком. Й ось появились ся звістки в пресі, що є польський леґіон, „leudjel legion“ й український „polak legion“.

Велике вражіння зробила брошура д-ра Ст. Рудницького про Україну. Відразу заговорила вся малярська преса. „Pesti Hirlap“, „Vilag“, „Az-Est“ і „Pesti Naplo“ заповнили ся статями про українську справу. Пишуть уже про українські справи також і місячники й инші журнали. Появляють ся статі в „A cél“, у журналі, який видає Miklos Szemere, в „Érdekes Ujság“, в „Magyar Kultura“ й „Magyar

Figyelo“, де багато писав про нас гімназ. проф. Шандор Бонкало. Він видав саме тепер і більшу працю „A szlávok“ (Славянство), в котрій присвячує багато місця Українцям.

Українською справою интересують ся всі тепер на Угорщині та відносять ся до неї дуже прихильно, бо вже

її знають і розуміють, а висловом сього був і виступ гр. Тіси в мадярськiм парламенті вже в часі війни в справі страшого положення Українців у Росії.

Будапешт, у жовтні 1915.

Др. Лев Ганкевич.

Кривавим шляхом.

VII. Похорон стрільця.

Три дні змагав ся бій. Стрільцькая розстріляна
Тянула ся за селом, що криво ся в садках.
Борба за те село, здавало ся, безцільна
І мліла кождий раз в самих вже початках.
Бо ворог став у нім залізною стопою
І сильно відбивав усю потуку бою.

Три дні глядів стрілець на скрайну білу хату
І серце під грудьми товкло ся, як в клітці птах.
В сій хаті він торік мшиив старою тата,
Що під вагою літ подав ся, вянуч, чах.
Момент — і батька він до серденька пригорне
І з хорої душі сіймув юре чорне.

Останній раз „ура“ в розстрільній заревіло
І вихром понесли ся товариши вперед.
Стрілець забув про все і ураганом, сміло
Рвонув ся, як орел, на свій останній лет.
В сій хвилі блиснув кріс і зично засвітіло —
І повамілось з ній мертво юнацьке тіло...

Прочув грізний танець; немов на храм спішило
Ціле село витать побідну дружину.
І миттю юнаків півколоом окружило,
Розказуючи їм свою біду страшину.
Останнім із села із крайної хатини
Ішов старий мужик, накинувши свитину.

Прийшов, пізнав стрільців. „Де-ж мій Семен? Зарічний...
Нехай би постунив до хати припочить...“
— „Ой, вже ваш славний син спочинок мав вічний,
Онде на сій межі знемі ся і мовчить...“
Немов підтятий дуб, старий мужик схилив ся,
Опер ся на ціпок, пример, слізми залив ся.

На цвинтарі стрільції копали свіжу яму
І сотник промовляв над тілом юнака:
„Давно ти попроцав свою стареньку маму,
А потім полишив і батька бідака.
Лишив його в журбі, у старости й недолі,
Щоби бодай на скін почув він пісню волі.“

„І на чолі рядів ти рвав ся все до лету
Й останнім все вертав на зазиву труби.
Поцербилась тобі убийча сталь багнету,
Одначе ти зносив всі труди боротьби, —
Аж поки не знемі тебе танець некольний...
Спи, друже, легким сном, — твій батько буде вольний!“

Як стоюни вітрів, як ревний плач тримбіти,
Поніс ся зичний зойк розжалених жінок,
Що похилились в діл, немов підтяті квіти.
А батько зломаний опер ся на ціпок,
Стиснув рукою грудь, обтер полою слези
І жалко лебедів, як тихий шум берези:

„Ох, сину, сину мій! Я змарав свої сили,
Щоби бодай тобі зготовить краці дні.
Та враг тебе загнав завчасно до могили,
Скосивши гордий стан, як квітку на весні.
І юрем налили ся мої старечі груди.
Для мене, сину мій, вже радости не буде...“

„Панове, молю вас, візьміть мене з собою.
І з мене був колись не найгірший стрілець...
Не киньте тут мене зі смутком і журбою
На злидні і біду, на юресний кінець“. —
Пішли. А серед них сірїла сірачина, —
Се батько поспішав, щоб смерть піметити сина...“

П. Карманський.

Стрільцьке свято дня 29 серпня 1915.

Була неділя. Вранці падав дощ, а небо покрило ся синіми хмарками. Десь коло полудня дощ перестав, а на небі показало ся ясне сонечко. Воно знає, що його дуже потрібно, а головнo сьогодня. У „Січовім Коші“ рух і гамір. Ладять ся до великого свята. По козацьким обіді прибирають ся Запорожці, щоби гідно та пристойно відбутися се свято. Коло год. 1/2 З пополудні виходить козацтво-стрільці з табору та спішать гірським гостинцем у сторону села Камінки. Все веселе, гуторить, смієть ся. Дехто йде мовчки — любуеть ся гірською природою, красою гір і скель. Бо й є чим налюбувати ся! Що за велич і краса ті скільські гори! Дорога веде поміж чудові скелі, попри таємні озера. Не можна натішитись ними, так мило, так гарно, так весело. А до того повіз дорогу веть ся та скаче по камінню маленька гірська та бистра річка. Тут і там водопади й кручі. Творить ся гірська гармонія, своєрідна гармонія.

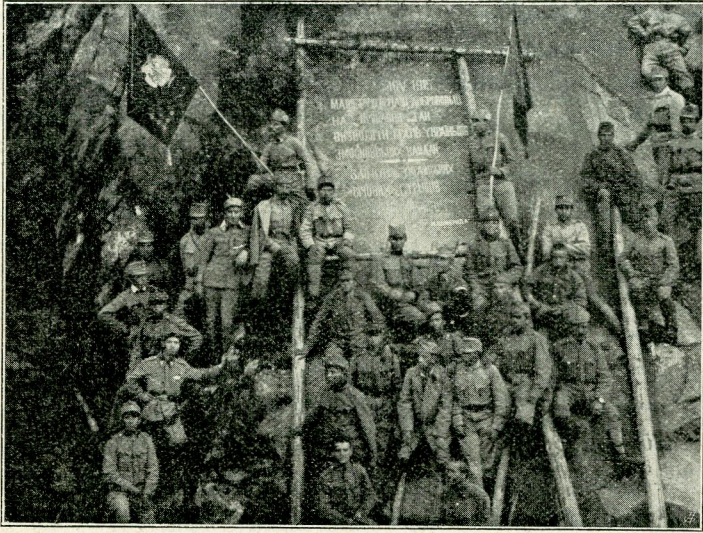
По годиннім марші ми на означенім місці, де маєть ся відбутися властиве свято. Тут уже є громада стрільців-новобранців та „стара війна“. В долині біля дороги, над бистрою річкою, недалеко водопаду здіймаєть ся велитенська скеля, проста та гладка, як стіна. А на скелі, в горі, видніє напис, викована золотими буквами:

16. V. 1915.

Машерують наші добровольці
На кривавий тан —
Визволяти братів-Українців
З московських кайдан!

29. VIII. 1915.

Запасн. курінь „Українських Січових Стрільців.“
Та дата, там у горі, се день коли переходили сюди ові-
яні славою наші непобідні Укр. Січ. Стрільці, гонючи за

Таблиця на скелі при дорозі до Камінки — Болехова.

„клятим Москалем“ з Карпат. На пам'ятку викована ся таблиця. Робив її стрілець Цимбрила.

І нині, саме нині 29 серпня відбуло ся її відкриття. Прийшло козацтво, прийшла й старшина. Очі всіх звернені на таблицю та читають у думці добре звісні кожному стрільцєви слова.

Нараз чути голос підхорунжого У. С. С. Миколи Венгжина, заходами котрого відбуло ся се свято. Він різким-козацьким голосом промовляє до зібраного козацтва. „Народ наш, — говорив він — йде крутими тернистими дорогами до сповнення історичної задачі. З його походять люде, котрі торують дорогу всім, чим можуть, навіть своєю кровію. Такими були Укр. Січ. Стрільці, котрі йшли саме тими сторонами, щоб торувати дорогу й то не тільки українському в першій

мірі, але цілому культурному світові в боротьбі з варварством. Укр. Січ. Стрільці показали свою силу, дали доказ, що вони готові стати до боротьби за свій край. Їхні сліди ми сьогодні бачимо.“

Зроблено декілька знімков. Почало вечеріти. Стрільцтво розходить ся гуртками до дому. Хто до Камінки, хто на Дубину. Розходять ся піднесені на душі, повні віри й надії на крашу будучину українського народу.

Ся таблиця — буде вказувати й пригадувати кождому, хто переходитиме, на важну історичну хвилю, хвилю дуже велику. Починаєть ся нова доба, нова історія українського народу. Гинуть вороги, падають кайдани, пробуджуєть ся народ. Настав уже слухний час. Вибила година, в якій пробудив ся український народ і житиме вольним життям.

Іван Гор... кий.

У задушні дні 1915.

*Задумні дні, яких ніколи
Не було й може не буде,
Могили скрізь лежать по полі,
А жаль, як ураган чуже.*

*У крові сонечко заходить,
І безліч зір, як тисяч свіч,
Сіая. З ліса вовк виходить
І вив, вив довго в ніч.*

*Вже й він замовк. Тиша боздонна.
Хто тут заснув, той твердо спить.
Тільки щось шепче квітка сонна,
Тільки луна палахкотить.*

Богдан Ленкий.

Посвяченне могили в селі Викторіві коло Галича дня 23 вересня 1915 р.

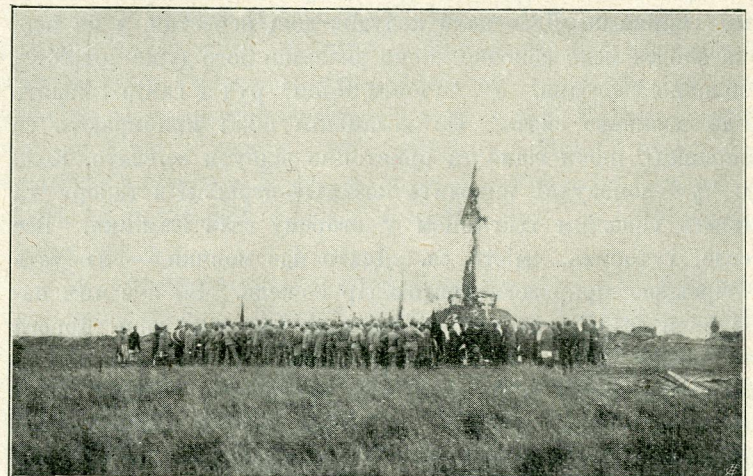
(З двома знімками).

Завдяки тов. Петровському й іншим стала за селом Викторовом могила, де спочивають Українські Січові Стрільці, вістун Данилюк й інші. Вони положили там у боротьбі свої буйні голови за волю України. До них вирушила нині з Боднарова почесна чета Українських Січових Стрільців з музикою й малиновим прапором. Чету провадив підхорунжий М. Венгжин. Всі вони йдуть, аби віддати честь борцям-товаришам, що лягли на полі слави.

День був погідний, навіть гарячий. Чета перейшла через село Майдан. Січова музика грала „Марш соколів“. Перейшли село. До села Викторова ще 14 км. дороги, та на нікім не видно змучення. Повним кроком посуваєть ся чета все вперед і вперед. Входимо в село Викторів. Музика Укр. Січ. Стрільців грає сокільський марш. Виходить народ із хат, молоді й старі та діти. Всі вони, святочно прибрані, доповняють похід. Коли переходили повіз церкву, почувлась команда: „позір“, „вправо глянь!“ Стрільці гострим темпом бють ногами та глядять направо. Малиновий прапор похилив ся в сторону церкви. Він клонить ся тим, що полягли в боротьбі за нього. Коло церкви стоїть гарно висипана могила з величавим дубовим хрестом, прибрана зеленою та квітами. Тут лежить борець-товариш Євген Кухарський, родом

із Чернихова, тернопільського повіту; впав у червні 1915 р. в викторівській лісі.

Коло церкви ждав уже священик із процесією. Разом із процесією рушив похід на могилу Данилюка й товаришів. Коло могили застали ми люде з сусіднього села Сільця з січовим прапором.

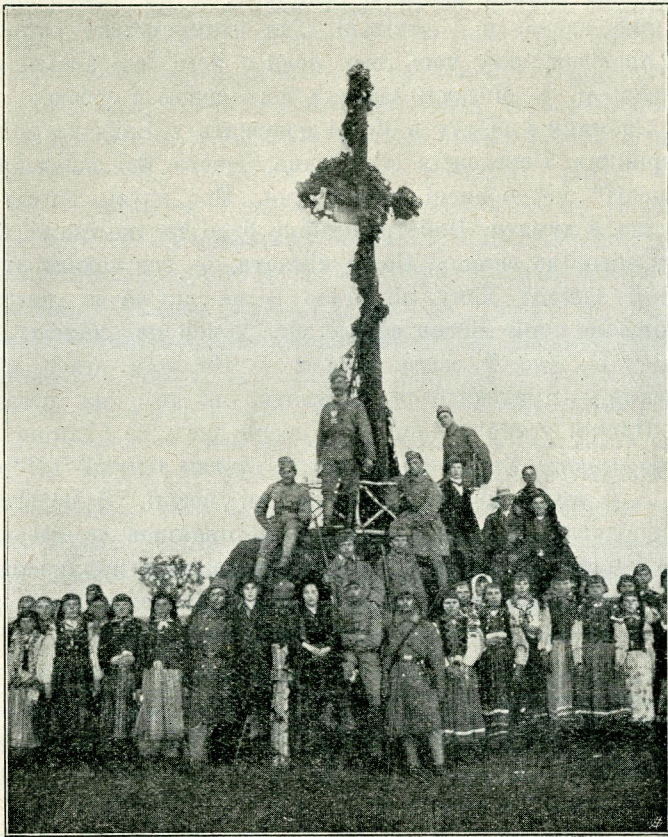

Ся могила висипана на широкому майдані при гостинці, що веде до Станиславова. Висипала її громада села Викторова. Декілька ступнів від могили тягнеться далеко-далеко широким полем ряд глибоких стрілецьких окопів, в котрих недавно лежали Укр. Січ. Стрільці.

Вони пішли далі, пішли відітнути смерть товариша та кінчити те діло, за яке погіб Данилюк.

Могила має вигляд трапеції, є три метри довга й по верх два метри висока. Над могилою здіймається величезний, 4 метри високий дубовий (з корою) хрест з випаленою напсю:

„Тут спочивають Українські Січові Стрільці — вістун Данилюк і інші, упавші в бою за українську волю 17. VI, 1915“.

Напись прибрана зеленню й квітами. На боках хреста мають синьо-жовті хоруговки, а на його вершку повіває синьо-жовтий прапор. З тим прапором ішли вони в бій і боронили його доти, доки не впали поцілені ворожою кулею. На збочу могили висить вінець з квітів, переплітаний сосниною, — роботи дівчат села Викторова.

Напроти могили стала почесна чета Укр. Січ. Стрільців. По лівім боці могили вмістила ся стрілецька оркестра, довкола могили селяне, дівчата й діти.

Вирушило тут ціле село. Й сивоволосі діди й молоді та дівчата. Дівчата убрані по народньому, в вишиваних сорочках, запасках і сердачках, селяне рівнож у вишивках, оперізані червоними крайками, з січовими топірцями в руках. На столику, покритім гарно вишитим рушником, лежали три великі червоні яблука, з котрих виставала запалена свічка.

Сонце почало вже ховати ся за горби, як розпочалась сумна відправа — панахида.

Тихо-тихісько стало довкола, лиш чути було, як грали старі ялиці дивним своїм шумом, і легке шльоханне жінок-бабусь, які мимо глибокої своєї старости прийшли також поклонити ся могилі борців. Усі люде з сумним виразом лица. Товариші „позір“ стоять сумні. З очей читаєш їхні думки. Вони бачуть перед собою могилу, де сплять вічним сном погібші товариші, й образ боротьби, яка тут недавно відбула ся. Нині прийшли вони віддати поклін їхнім тілам.

Вже чути останні слова священника „Сотвори їм Господи вічную память . . .“ Музика Укр. Січ. Стрільців грає „Вічную память“, а рівночасно співає січове товариство. Жінки та дівчата заводять, плачучи, та зрошують слізми свіжу могилу борців. Лише мужики, старі господарі, стояли понуро та сумно покивували сивими головами й шептали тихі молитви за погібших. Не було в них сліз на верху, вони плакали серцями. Цілий народ заплакав над свіжою могилою та за вірними синами України.

Сумні тони музики устали . . . Скінчилась панахида . . .

До народу звернув ся місцевий парох о. Д. Салевич і почав промову. Підніс, що по 260-літній московській неволі здобуваємо свободу для цілої України. Правда, в лютих боях паде квіт — надія нашого народу, його молодіж, та ті жертви, хоч як великі, не даремні, бо усеміхається нам самостійна Україна. Свою ведмежу лапу простягла Росія й на український Піємонт у Галичині, та розчарувала ся. Хоробрі союзні армії не тільки загородили їй дорогу, але й знищили її силу. Згадавши за релігійні цілі, які мали на оці Москалі, вказав промовець на ті противенства, які символізують Росія й Україна. „Україна се символ волі, свободи, просвіти й вольного життя, — Росія се символ самоволі, кріпацтва, безправства, темноти, поневолення.“ Ніколи не може забути український нарід, скільки козаків замучено копаннем каналів, як на козацьких кістках вироста нова столиця Петра Великого, якою мученицькою смертю гинули гетьмани. Й ся частина українських земель, якій судила ся краща доля, пізнала тепер російську брутальність у часі інвазії. Треба сподівати ся, що побідний похід союзників, котрий увільнив австрійську Україну від опіки „визвольників“, принесе нам вільну самостійну Україну, збудовану на руїнах нашого споконвічного ворога.

Потім промовив підхорунжий М. Венгжин від українського стрілецтва. Свою промову навязав до свіжо висипаної могили. Рабами стали ми й не перечислити тих, що пішли працювати на чужу ниву й могилу копати своїм народом. Та скрізь по широких просторах України заховали ся давні козацькі могили. Й вони викрещували народню свідомість, бо-ж єї козаки полягли за кращу долю рідної країни, за її волю. Що більше, єї могили зродили в мужицькій, кріпацькій сімї Генія, що запалив своїм огненним словом цілу Україну, цілу Росію задивував своїм талантом. Й цілому світу стала відома дитина козацьких могил. А нинішнє славне запорозьке товариство сповняє заповіт Тараса, рве кайдани, в які заковано український народ, а разом із тим силе свіжі могили своїм славним упавшим товаришам. І єї свіжі могили зродять кінцеву ціль Шевченкового заповіту — вільну Україну. Сі могили — се правда, вони додають нам завзяття та впливають у нас непохитну віру, що стоїмо на порозі кращої будуччини, коли самі станемо панами в своїй хаті. Вкінці зложив бесідник іменем нового за-

порозького товариства поклін свіжій могилі й подякував зібраній громаді за гарний об'яв симпатії й любови до Укр. Січ. Стрільців.

По промовах відіграла оркестра Укр. Січ. Стрільців „Со святими упокой...“ і народній гимн „Ще не вмерла Україна“, котрий стрільці вислухали, стоячи „позір“. Опісля відбула ся дефіляда перед могилою та стрілецькими ровами,

в котрих лежали наші стрільці. При звуках музики рушив похід на могилу борця-товариша Евгена Кухарського, де о. Д. Салевич відправив панахиду. Віддавши честь своїм товаришам, вернули стрільці пізно в ночі до Боднарова та Майдану, лишаючи товаришів самих-самітних у чистім полі, в темних-вогких величній хатах-могилах...

Гриць Флис.

Збіглець з російської неволі.

II.

Спершу хотіли з пімети за убитого товариша засікти шаблями. Але старший, який хотів довідатись дещо від стрільців, загрозив, що буде стріляти, як хто кинеть ся на „пленних“, і козаки дали спокій.

Старший почав розпитуватись про скількість і розміщене військ і т. д., але хлопці вдавали дурнів, які не розберуть толку, й командант по всяких з'усиллях чогось дізнати ся перестав допитувати ся. Дивувався тільки, що вони такі молоді та вже служать при війську. Відповіли, що їх тільки-що асентерували й приділили до 65 полку. Не довідавшись від стрільців нічого, дав їм сторожу й виправив до Сколього. Козаки, що їх вели, говорили гарно по українськи — та поводитись людяно. На відпочинках у селах приказували населенню зносити їду для австрійських „пленних“. Казали, що в тих околицях воював колись Тарас Бульба за волю України. Згадували про Довбуша як народнього героя-опришка і т. д.

У Сколім подибали австр. ранених жовнірів і також двох стрільців. Зі Сколього поправили їх на Стрий до Львова. Назбирав ся вже більший транспорт, до 200 людей. Проводили Черкеси, які зовсім погано обходили ся з полоненими, не давали їсти ані навіть пити. В Миколаїві в вечір щойно могли напити ся води. По дорозі до Миколаїва були свідками, як козаки обрабували Жидів, що їхали до міста. Задержали коні, забрали собі з воза все: хліб, масло, ріжні річи, білизну й цигари.

В однім селі перед Львовом дістали караул від піхоти. Тут заповіджено їм під загрозою кари не приймати нічого від населення. Гроші, їда, тютюн — усе мусіли віддати Москалям.

У Львові приміщено їх в одній школі близько залізничного двірця на Підзамчу. Тут відвідували їх львівські Українці, які оповідали про свої арештовання й усякі неприємности, котрих уже доводилось зазнати від Москалів.

Наш стрілець тут уже хотів утікати. Але полонених добре стерегли, притім не мав він цивільного одягу, тож хочби був яким чином вивинув ся, — в мундурі не легко було зникнути.

Заки мав час подумати над тим, що робити, й якось зарадити сьому, по дводневнім побуті в місті вислано їх на Підволочиска до Київів.

В Підволочисках задержались два дні. Дорогу до Київів відбули в товаровім вагоні у страшній тісноті. Замість готового харчу діставали по 30 коп. на чоловіка й кождий мусів собі сам його купувати. На стаціях, на більших перестанках зараз окружував нарід вагони й можна було дістати хліб, бублики, ковбаси й ин. Населенне відносило ся зовсім прихильно й охоче купувало всілякі памятки від жовнірів.

У Київі в часі переходу через місто — люде теж відносили ся прихильно, навіть тайком давали харч або гроші. Полонених приміщено в т. зв. „крепості“ (є се величезна будівля недалеко Печерської Лаври, над Дніпром). Тут застали вже багато людей з Галичини. Були там полонені жовніри, але були й цивільні. Так один студент університету оповідав, як у часі того, коли в його селі літали кулі й шрапнелі, — Москалі забрали його силою з собою.

Спомини з побуту в Київі належать у Байдака до найприкрійших. Передовсім страшенна тіснота. Всі забудовання „крепості“ переповнені полоненими. Про якусь вигоду не було що й думати. Найстрашнійше було те, що тяжко було найти місце до спання. Повні кімнати, — все валяло ся на брудній долівці, кому не стало місця ще на се „вигідне“ приміщення, той містив ся, де міг, хочби на „вікнах“, коридорах. — Але й сього замало. — Не всім стало місця під дахом, — приходило ся ночувати, як пес, на подвір'ю.

Притім усяка нечистість. Довгий час уже були по опущенню столиці України, але ще не могли з нужі обірати ся... У таким пеклі перебули дві неділі. З населення не відвідував їх ніхто. Раз тільки прийшов якийсь „редактор“ і почав говорити, що Галичина вже прилучена до Росії, захвалював користи, які з сього для неї вийдуть, розпитував ся про ріжні галицькі відносини. Розумієть ся, що хлопці, побачивши, з ким мають до діла, не давали йому бажаних вияснень.

Приходили також батюшки навертати на православє. Й вони казали, що Галичина їхня, тож повинна бути одна віра для всіх. За перехід на православє обіщували всякі полекші. Роздавали поміж нарід книжечки, образки, газетки. Проводили також оглядати печери. Се одно звиділи полонені з усіх особливостей старого Київів.

Звідти через Оренбургі вивезено полонених до головного міста Туркестану Ташкенту, що розкинув ся на звиш двадцяти-верстовій площі. На близько двіста тисяч мешканців ледви четвертина корінні Москалі, решта тубільці, себто Сарти, Татари, Киргізи, Бухарці, Жиди й инші. Дорога з Київів до Ташкенту залізницею тривала вісімнадцять днів. Коли прибули на місце, заведено їх до казарми пятого оренбурзького полку. Передусім зроблено ще раз трусеницю й повідбірано від полонених усе: як хто мав, ніжик, менажку, ложку, полеву пляшку, пообтинано гузики, повідпорювано відзнаки, повідбірано медалі. Потім поділено на „отдѣлення“ по 30 людей в однім. Чотири „отдѣлення“ становили один звод, над яким устанавлено одного зводного унтер-офіцера. Таких зводів у казарні, де був Байдак, було шість. У величезній, як стодола, кімнаті спали один попри другого на причах, а понад ними другий ряд людей, разом до вісімсот.

Їсти діставали в мисках, т. зв. баках, по одній на десять людей. До їди служать величезні наче полонники ложкї, мальовані кольорово. На сніданнє дістаєть ся кусень чорного, часто невищеченого хліба й чай, — на обід зупу чи юшку, що зветь ся борщем, кусничок мяса й кашу. На вечерю знову „суп“. Цукру до чаю дістаєть ся дуже маленько так, що як у кого немає грошей купити, мусить навчити ся пити по російськи „з прикуской“. Тоді з маленьким кусником „сахару“ випєть ся превелику чашку чаю. Крім того, що харч не добрий, — дають його ще й замало. Хто не хоче відійти з порожнім „баком“, треба добре часу фасунку пильнувати, вистоявати попід кухнею, а то ще й ліктями пєрешихати ся. Притім ще й ся недогода, що по кожду страву одну по другій треба ходити з одною й тою самою посудю. Що за сцени діють ся при такім фасунку, — тяжко собі представити. Нарід тиснєть ся, штуркає, тручає, напирас на кухаря, — а той обганяєть ся варехою. При тій нагоді трапляєть ся нераз полоненому від кухаря й по голові дістати.

До роботи йдуть полонені що днини. Хто ремісник, — як муляр, тесля, коваль і т. д., той дістає роботу відповідно до свого фаху й отримує за те невелику плату. Але й ті, що застають ся в казатаї, не дармують, не маючи за те ні копійки. До полонених належить: носити паки, мішки до маґазинів, ладувати міхи на хвурі, тріпати безліч міхів від муки, — носити дерево, дошки до будівлі, — будувати хідники, — далі ношеннє палива до кухонь і води до кухні на чай, вариво, миттє, замітаннє та чищеннє з болота подвіря, робленнє порядків у казатаї і т. д., — все роблять полонені. Найгірше не люблять вони чистити з болота та сміття подвіря. Не легка робота й ношеннє води. Що днини призначуєть ся до того по черзі по декількох полонених. Цілу днину треба ходити до криниці, набирати по дванадцять ведер води в бочечку й, зачепивши її за вуха на дручок, носити в двійку на плечах до кухні. Таке ношеннє води припадало на нашого стрільця що три неділі.

На полонених з малої причини були теж різні кари. Раз напр. Байдак, хорий на гостець, у ждальні доктора зайшов у розмову з одним прапорщиком. Той вихвалював Росію, сей Австрію. Між иншим сказав, що в Австрії немає такої Сибіри, де мучило ся-б стільки найкращих людей. Прапорщик червонів, іритував ся, вкінці записав собі його адресу й коли стрілець повернув до дому, незабаром прийшов „зводний“ унтерофіцер і заявив, що Байдак має за те два дні арешту. А арешт для полоненого — се зовсім неприємна річ. У маленькій, вузесенькій келїї треба спати на голій дошці, діставши на цілий день кусник хліба та горнятко чаю.

Крім того ще була й така кара, що тому, який провинив ся, налакували до торбинки на хліб каміння та з тим тягарем на плечах серед спеки чи дощу мусів він годинами стояти випростований „смирно“ на подвірю перед вікнами начальства. Коли наш стрілець побачив перший раз так уставлених у ряд полонених, був певний, що вони ждуть на плату або яку виплату. Щойно потім довідав ся, яке се має значіннє.

Полонені мають у Ташкенті свій шпиталь, в яким ординує австрійський лікар; на жаль, лікарств мабуть дуже мало, бо недужі нарікали, що крім хіни або рицинового олію — ніколи не діставали жадних инших ліків.

Зима в Ташкенті була легка; два-три дні холодно, попорозить сніг, возьме приморозок, але потім знову засвітить сонце й робить ся непрохідне болото.

Щоб роздобути трохи гроша на білійший хліб і на цукор, наш стрілець узяв ся до праці. Вже в Ташкенті записав ся з одним старшим Буковинцем Українцем Мізунем, залізничним урядником з Чернівців. Він умів виробляти з дерева гарні рамці до образків. До нього до спілка приступив стрілець. Працювали, скільки лише часу ставало, а готовий товар стрілець продавав.

Як наймолодший мав трохи протекції у сторожів, притім і даток на чай робив своє, — досить, що Байдак тішив ся ще якою-такою свободою й міг замовлену роботу віднести чи навіть де в недалекій крамниці продати.

Бувало, розпустить свій чорний вояцький плащ, аби подобав на тамошню ношу, на голову насуне чорний капелюх замість вояцької шапки та неспостережено від начальства вирветь ся на хвилину, щоб віднести або продати замовлену роботу. За гарно виконані, ще й мальовані та золочені рамки брали по двадцять і пять копійок, а се для полоненого, що ніколи не бачить гроша, не-аби яка сума.

З пляном утечі носив ся наш стрілець від початку своєї неволі. Плянували се й інші, але не могли зважитись.

Всі дожидали відповідного часу та хвилі. А між тим між полонених приходили в цілях пропаґанди батюшки й голосили все, що всі повинні записуватись на православє, бо Австрія вже побита — й Росія правитиме всіма. Розкидали й газети, в яких про се писало ся. Але полонені не вірили сьому, вони мали свої вісти. Відки вони походили, хто доносив, мабуть мало хто знав. Досить, що про успіхи союзних армій вони мали скоро відомости, часом навіть надто рожеві й передчасні, напр. скоро тільки почали Москалі уступати з Галичини, між полоненими рознеслась вість, що вже до Бродів доходять стежі союзників.

Одно тільки пригноблючо подїлало на полонених, а то упадок Перемишля. Москалі лікували, Австрійці ходили, як під обухом; слабодухи починали попадати в зневіру: а може справді Галичину Москалі вже на все здобули . . .

Але стрілець не вірив у се. Щоб справді австрійській державі грозила програма, яка самим тим обертала в ніщо всі його надії на здобуттє волі Україні, задля чого він вступив у ряди Укр. Січ. Стр., — сьому він не вірив і не хотів навіть припускати сього. Одно для нього було ясне, — що справді там тяжко йде й що тим потрібнійший тепер кождий, хто може стати впять у ряди борців. Отже тим більше не лишав думки про втечу.

Одначе інші віраджували. Якже втікати? В австрійським мундурі? Без грошей і жадної запевненої помочи? Адже перший вартовий пішле кульку та застрілить його, як пса. А ні, то „цивілі“ задержать і приведуть упять до табору полонених, а тоді буде те, що й иншим, які пробували втікати: довший строгий арешт й одиночку, потім заслання на Сибір на довгі літа. — Та хлопець не давав ся відстрашити.

Адже кулі не страшні для стрільця. Не кожда й трапляє. Він досвідчив уже сього в часі своїх стрілецьких стеж. А вкінці? Хто рішивсь іти на війну, то й з можливістю смерти від кульки мусів погодити ся. А заслання? Таж сам Шевченко мучив ся десять літ на заслання та стільки инших славних людей і революціонерів стільки там караєть ся . . . Чиж сього мав би лякати ся Український Січовий Стрілець? І думка про втечу не видавалась йому ні такою, щоб її не можна-б було виконати, ні страшною.

Зріст реакції в Росії.

Міністерство внутрішніх справ і найсвятіший Синод мають остільки рішучий вплив на внутрішню політику Росії, що зміна їх проводирів дозволяє говорити про зміну складу цілого російського правительства. Німецькі часописі з 2 жовтня приносять відомості про дальші зміни в складі російського правительства: забрав ся геть головний винуватець європейської війни — Сазонов, але разом з ним уступили й скомпромітовані своїм „лібералізмом“ міністер хліборобства Кривошеїн і державний контролор Харітонов. Головою кабінету має бути Хвостов, а Горемікін дістає високу гідність канцлера, яку останнім разом дістав у Росії князь Лобанов-Ростовський в 1895 році, й матиме найвищу контролю над заграничними справами Росії, в яких йому має помогати бувший російський амбасадор у Відні Шебеко. В тім, що ці зміни відбуваються в напрямі дальшого зросту російської реакції, на жаль, не може бути найменшого сумніву. Свідчать про те досить уже самі особи нового міністра внутрішніх справ — Хвостова й оберпрокуратора найсвятішого Синоду — Волжіна. Коли Хвостов був ще вологодським і нижньоновгородським губернатором, уславив ся своєю реакційною боротьбою з громадськими організаціями, особливо з нижньоновгородським армарковим комітетом і земством. У Думі був Хвостов, як відомо, проводирем правих. Ставши міністром, він не перестав через те бути послом у Думі; його виступлення з партії правих має тільки примусово-формальний характер і нічого не змінює в реакційній істоті нового російського міністра. Декларація Хвостова перед представниками російської преси обіцяє російським горожанам мало нового, а ще менше доброго. Головними своїми завданнями вважає міністер боротьбу з дорожнечою та ліквідацію німецького земельного володіння, про яку він виробив законопроект, коли ще був послом. Поза тим Хвостов має бути гідним членом „сильної російської влади“ та в його особі „Новое Время“ вітає навіть людину, що може бути добрим диктатором для Росії. Однак ся сама часопись висловлює сумнів, чи зможе Хвостов зорганізувати співробітництво правительства з громадськими організаціями. Поки-що суспільна творчість нового російського адміністратора обмежила ся на заведення воєнного стану в Москві, але про те, що вона розвиватиметь ся й далі в тім самім напрямі, може свідчити промова Хвостова до корпусу жандармів. У ній заохочував їх він працювати далі так добре, як і по 1905 році. За вірєць узяв собі Хвостов не тільки відомого Трепова, а й всеросійського провокатора Зубатова: робітників хоче він заспокоїти заснованнем заводних союзів „на національних і патріотичних“ основах. До інтернаціональних робітничих організацій має Хвостов велике упередження й доказує їх непридатність для теперішнього часу суперечками між Плехановим і Ленїним.

Як Хвостов є гідним помічником Горемікіна, так Волжін се гідний співробітник Хвостова. Світський голова російської церкви був у своїм часі сідлецьким губернатором, а потім перенесено його на посаду холмського губернатора, на якій відіграв він визначну ролу в русифікації Холмщини. Як славянофил Самарін з своїми плянами ввести в російську церкву „національні елементи“ міг на пр. готувати тільки батоги для непокірних українських овечок, так російський шовініст Волжін катуватиме тих, що инакше вірують, уже скорпіонами. Яко бувший управитель Холмщини, досвідчений в русифікаторській роботі, Волжін має бути дуже бажаним помічником Хвостова, бо новий міністер внутрішніх справ вважає одним з своїх важніших завдань боротьбу з баптизмом і мальованством та мазепинством. Повторюючи в своїм часі Ганнібалу присягу російських міністрів бороти ся з мазепинством, Хвостов виявив свою особливу уважність до Українців, бо заявив журналістам, що на його погляд війна не є відповідним часом для розв'язки національного питання.

Для Жидів був Хвостов так милостивий, що приобіцяв

не відбирати тих концесій, які надав їм його попередник. Се зрештою тим більше зрозуміле, що російське правитель-ство збираєть ся затагнути в Америці велику позичку, а нові переслідування Жидів у Росії могли-б дуже некорисно вплинути на настрої їх американських земляків і сильно зменшити шанси майбутньої російської позички в Америці або й зробити її цілком неможливою.

Не дбаючи про жидівську рівноправність, Хвостов тим більше стараєть ся про „рівноправність“ Москалів, правда, не в Росії, де вже йти далі немає куди навіть і Хвостову, — а в Фінляндії. Немає що й казати, що надання прав фінляндських горожан гуртови російських зайд, головно урядникам й иншим непевним суспільним елементам, що напливають з Росії до Фінляндії, се тяжкий удар для фінляндської конституції. Але такий самий тяжкий удар приготує Хвостов і матеріальному добробуту Фінляндців, ба задумує примусово вирівняти ріжницю між російською та фінляндською валютою.

Як далеко зайшов шовіністичний курс у Росії, можна бачити між иншим з того, що навіть і Поляки починають скаржити ся на правительство Горемікіна-Хвостова. „Про все говорив у своїх деклараціях новий міністер“, скаржить ся заступник Поляків ксьондз Мацієвич, „а про Поляків не сказав нічого. Очевидно се питання для нового міністра не істнує“, сумно кінчить свою скаргу ксьондз песиміст.

Незайвим доповненням внутрішнього життя Росії може бути засновання нового товариства єднання Росії з Славянами, серед основників котрого знаходимо давно знайомі імена відомих російських шовіністів. Вибрати відповідний час для засновання сього товариства, ніж початок російсько-болгарської війни, було дійсно досить трудно. Але кого ще хочуть дурити Росіяне? . . .

М. Троцький.

Шалійте, шалійте, скажені кати!
Годуйте шпівнів, будуйте тюрми;
До бою з Москвою Україна стане,
Порвем, порвем, порвем ті кайдани!

За правду, за волю ми станемо враз,
Тюрми ні гармати не пострах для нас,
Бо вольного духа не скути в кайдани,
Біда, біда, біда вам, тирани!

Робітники духа, робітникам всім
Ми руки подаймо, на бій їх ведім,
Бо спільна усіх нас злучила недоля
І труд і піт і кров, і неволя.

За правду, за волю і т. д.

Від краю до краю не громи гудуть, —
Українські полки на ворога йдуть.
І поклик рокоче: вставайте, народи;
Прийшла пора, пора — день свободи!

За правду, за волю і т. п.

Підвалини світа валять ся старі,
Поблідли деспоти, дріжать опирі,
Бо зоря свободи вже сходить яскрава!
Для всіх, для всіх, для всіх рівні права!

За правду, за волю і т. д.

І вольні народи, як добрі брати,
Полинуть до сонця, до щастя мети,
Розкуєсь, двигнеть ся і наша родина —
Одна, сильна вільна Україна! . . .

За правду, за волю і т. д.

Олександр Колесса.

Зачинають розуміти свій найбільший історичний гріх.

Білим круком у польській пресі являється стаття п. з. „Українці“ (Rusini) автора Ф. в 284 ч. „Gazet-y Łódzk-oj“. Тому, що вона дуже відбиває від загального становища польської преси, подаємо її отсе в українськiм перекладі. Ось її текст:

У Відні виходить часопис п. з. „Ukrainische Nachrichten“, яку видають Українці в німецькій мові для інформовання світа про українське питання. Русини або, як вони самі себе називають від кількадесяти літ, Українці, численний нарід (коло 30 мiльонів), заселяють, як відомо, південну Росію, східню Галичину та Волинь і становлять більший або менший процент населення східньої частини Польського Королівства, Литви, а також і Буковини. Українці відіграли в історії Польщі незвичайно важну роль. Сміло можна твердити, що причини упадку Польщі треба шукати в невмілій політиці Польщі супроти Українців.

Найбільшим нещастем для Польщі було те, що не вміла вдержати такого багатого та під політичним оглядом такого важного краю, яким без сумніву є Україна, чи землі, котрі заселяють Українці. Доки Українці стояли при Польщі, була вона великою, могутньою, а Московщина другорядною державою, котрій і не снив ся такий територіяльний розріст, до якого дійшла; якби Польща вміла була розумною політикою зєднати собі Українців, зробити з ними унію таку, як з Литвою, була-б до сьогодні одною з наймогутніших великих держав і панувала-б над Чорним морем, а певно й над Балтиком.

Від часу, як Українці відпали від Польщі, починається її упадок, а зріст Росії.

Правда, Українці, віддаючи ся добровільно під власть Росії, дістали ся, як що можна вжити сього порівняння, зпід дощу під ринву. Росія зрозуміла, який цінний край зискала. Бо-ж Україна се шпихлр Європи й має незвичайні багатства вугля (дві третини цілої російської продукції) та залізної руди (понад половину російської продукції), крім того доступ до Чорного моря та перспективу далі на пол, дне — Константинопіль, Дарданелі.

Ся перспектива не дає відтоді спокою царатови й вона то викликала його заборчий апетит, котрий щораз більше зростав і став вкінці ненаситним. Від часу злучення України з Московщиною сей край анальфаетів, що нехтує „гнилий захід“, зростав у багатства, могутність не культурною роботою, не раціональним, справедливим суспільним господарством, але інтригами, лукавством, обманством, грабіжою

й угнітанням усіх підданих йому народів без виїмки, бо навіть і свого власного народу. А нарід, завдяки котрому московські царі вирости на могутніх великодержавців, у неменшій мірі від інших підбитих народів почув залізний кулак деспотів, що всяку національну прояву Українців гнобили безоглядно.

З переяславського договору (1654 р.), що врочисто за певнював Українцям усякі вольности, зостав ся пустий звук. Боротьба Українців проти царату не вгавала, та її одначе завжди брутально „втихомировано“. В своїй ненаситности постановив царат силою переробити їх на Москалів, не перебираючи в засобах. Відоме всім „навертання“ Українців на православє, відомий ганебний указ з року 1876, що заборонював українську мову та літературу. Вкінці в часі війни, що тепер ведеть ся, коли вдало ся Росії ввійти до Галичини, показала ся в цілій повноті визвольна діяльність царату.

Тільки в самих повітах, заселених Українцями, збурено до основ 565.848 мешкальних і господарських домів, а коло 9.000 частинно. Спроваджено ославленого Евлогія для навертання Українців на православє та приневолено позбавлених стріхи та хліба Українців предложити вірнопідданче прошенне, щоб прилучити їх до православя.

Деспотичний царат хоче позбавити Українців душі, хоче заграбити їм їх найдорозший скарб, мову та їх питому культуру. Й супроти варварського нищення, супроти горючих міст і сіл і великих гекатомб жертв, кровю перепоеної землі та населення, що проклинає своїх катів, що гине просто з голоду, сміє царь, немов на глум, віздити до Львова та Перемишля як „визвольник“. Сей деспот, в імени котрого триває безпереривно безоглядний угніт поневолених уже частей України, витягає в своїй заборчій ненаситности свою давлячу руку по решту Українців, котрих заховала досі доля від щасливости підданства білого царя.

Сей деспот сміє промовляти з балкону намісництва у Львові перед купою зігнаних шпигів і поліціантів, що він прийшов ушасливити визволений український нарід.

„Не як визвольник прийшов ти до Галичини, — пише орган Українців, — але як уосібленне московської ненаситної зажерливости“.

Утрата України являється ся для Росії історичною катастрофою необчислених наслідків так, як колись стала ся вона для Польщі причиною її упадку.

Вислїди війни не відомі ще, але історична Немезида любить мстити ся.

Галицькі „емігранти“ в Росії.

VIII.

Ще страшнійшу долю переживали наші люде, коли зачала ся евакуація Волині й коли враз з ними рушила й місцева людність. Волинський губернатор рішив висилати галицьких утікачів далі з корінною людністю („Кіеве. Мысль“ з 29 серпня, ч. 239), а примусово виселявати всіх муштин до 52 року життя. Зачали ся нові вандрівки далі на схід. Одна частина волинської людности виселювала ся через Київ і щоденно переїздило сюди спершу по 4.000—8.000, потім по 10.000, а з кінцем серпня та з початком вересня вже й по 15.000—30.000 люде („Кієвлянинь“ з 19 серпня 1915, ч. 227).

Разом із ними посувала ся й новоевакуована людність із східньої Галичини, коли австрійська офензива вийшла поза Золоту Липу. Переїздили виселенці з Тернополя, Бродів Підкаміня, Білого Каміня, Залозець, Збаража, Теревовлі, Заліщик, Чорткова, Бучача, Золочева, Перемишля і т. д. („Кієвлянинь“ з 29, 30 і 31 серпня і 4-го вересня 1915, чч. 237—239, 243 і 244) з дуже невеликим багажем, бо евакуація наступила нагло та в останній хвилі й не було часу багато брати з собою. „Поляки й Галичане“ — пише „Кієвлянинь“ з 30 серпня — „рушили з місця буквально з ні-

чим, без жадних річей“ і тому терплять великі недо-стачі.

З Києва ціла та маса сунула ся далі. До неї прибули ще й Кияне, бо київський головнокомандуючий велів вислати на схід усіх муштин-Галичан від 17—50 літ з виїмкою тих, що зайняті по фабриках. („Русское Слово“ з 25 вересня, ч. 209). Російські часописі доносили в половині вересня, що до Харкова наближаєть ся коло 100.000 людей з волинської й міньської губернії. Втікачі йдуть густою масою та по дорозі нищать усе, забирають навіть солому з дахів. Біда така велика, що люде мруть з голоду („Русское Слово“ з 15 вересня, „Кіевская Мысль“ з 16 вер., ч. 257, „Русскія Вѣдомости“). Очевидно між усіма тими втікачами було багато Галичан.

Галичан евакуовано подекуди й цілком окремо. Так на пр. 7-го й 8-го вересня вислано 17.000 Галичан із шупківського табору до Житомира й розміщено їх по околиці в німецьких колоніях, полишивши їм догляд і користування з полишених піль („К. Мысль“ з 10 вересня, ч. 251). З Миньска доносять, що туди прибувають ще нові партії Галичан, яких розміщують по квартирах. У куреську губернію евакууєть ся 40.000 Галичан-утікачів і розділюєть ся їх по всіх селах губернії („Русское Слово“ з 14 (27) серпня, ч. 187). До Ростова над Доном доставлено дві партії Галичан, кожда по 700 осіб. Се переважно інтелігенти, що найшли ся в дуже труднім положенню („Кіевская Мысль“ з 10 вер., ч. 251).

Описи тих нових подій просто роздирають серце (Диви н. пр. А. Сумський, Великий отходъ. На Волини. „Русское Слово“ з 13 серпня, ч. 186; А Панкратов, Въ облакѣ. тамже, ч. 190 з 19 серпня; Вс. Чаговецъ, На лѣвобережьи. I. Бѣженцы въ Полтавщинѣ. II. Среди бѣженцевъ „Кіевская Мысль“, чч. 229 і 231 з 19 і 21 серпня і т. д.). Особливо яскраве представлення в кореспондента „Кіевской Мысли“ д. Гам. У статі „Бѣженцы на Волини“ (ч. 225 з 15 серпня 1915).

„Від Ковеля до Луцька, від Луцька до Рівного й далше на Новоградволинськ безконечно лентою тягнеть ся табор утікачів, що йдуть гостинцем, пільними дорогами й полями. На возах містять ся по 6—10 осіб під полотняним накривалом, яке перепускає ворگیсть так, що буди покривають соломою. Погода погана, всі промоклі до нитки, матері прикривають своїм тілом недужі діти. Табор посуваєть ся не більше ніж 8—9 верстов на день, а що харчівні пункти віддалені від себе 15 і більше верстов, тому вічно терплять голод і спрагу. Харчівні не в силі прохарчувати навіть 10-тої частини людей. Воду всюди випито, а де її є трохи, там не допускають до неї місцеві мешканці й боронять ся всіми способами. „Коли надходить табор, спускають пси з припону та стають узброєні при воротах, аби відігнати втікачів.“ Для коней і худоби харчу немає, земство нічого не підготовило, а трава виголожена. Втікачі нічлігують по лісах і полях і палять привибраними дровами, що доводять до нових конфліктів з місцевими людьми. Втікачі морально прибиті й самі не знають, куди йдуть. Журять ся собою, журять ся своїм скотом, з яким мусять по дорозі розставати ся. Вгінці прибувають і недуги.“

І всі ті терпіння приходило ся зносити виселенцям при цілковитій рівнодушності, ба й ворожнечі тих властей, які їх вигнали з рідної землі. Державні й місцеві власти виказали дуже мале заінтересованне своїми „освободженими“ братами й проявили загально ворожість і недо-стачу серця.

Залізничні власти не хотіли, як згадано, давати знижок буковинським утікачам („Кіевл.“ з 23 лютого, ч. 54), а в новіших часах міністерство залізниць поробило нові утруднення для евакуованих. Від 1—14 червня заведено примусові пе-

репусетки й тільки той, хто їх мав, міг виїздити до Росії. Разом із тим вийшов приказ, оголошений Борисовим в імені начального вождя, не пускати втікачів залізничними лініями до Варшави, Сідлець, Берестя Литовського, Люблина, Холму й Івангорода, коли не матимуть посвідок штабів, що мешкали в тих містах до дня 1—14 лютого 1914 р. („Dziennik polski“ з 5—18 VI, ч. 165); крім того розпоряджено не видавати білетів і всіх завертати. В серпні такий самий приказ прийшов і що до Києва. Міністерство внутрішніх справ віднесло ся до Галичан також зовсім безсердешно й рішило не давати помочи втікачам („Кіевская Мысль“ з 11-го липня ч. 190 за „Русск-им Словом“).

Київський генерал-губернатор теж криво дивив ся на галицькі жертви російської політики. Коли Кияне задумали окрему збірку на галицьких збігців, заявив губернатор, що не має нічого проти уладження забави, але радить занехати уладження спеціальної збірки для „гал. бѣженцевъ“, а замість того просити дати на ту ціль частину зібраної суми („Dz. Kij.“ ч. 136). Ворожо поставила ся до Галичан і київська городська дума. Городський голова не хотів згодити ся на приміщення Галичан у місті („Рѣчь“ з 19. VI, ч. 166) і виступив на губерніяльній нараді під проводом Суковкіна за їх негайним усуненням („Кіевл.“, ч. 195). Його становище одобрива городська дума, й городські власти не робили виїмки навіть для інтелігентів.

В декотрих околицях евакуовані Галичане не хотіли ставати до робіт, правдоподібно з огляду на нужденні умови. За се розпоряджено не видавати їм харчів від казни, а за кару за такі прояви „непослуху“ приневолити їх до робіт по стаціях, нічлігах, харчівнях і т. д. („Русск. Слово“ з 2-15 серпня, ч. 178). Властители домів не хотіли давати хат навіть за гроші, багатші відказували ся від усякої помочі,* а подорожним так мусіли заваджати „закордонні браття“, що залізничні власти мусіли виевакуувати їх із двірців і ждалень. Противно зачали ся множити випадки використання втікачів. Їх брали за безцінь на роботи та жадали неможливих цін за товари, скуповуючи зате від них усе по найнижших цінах. Правительство розпорядило навіть заєм збіжжя в утікачів. Багато скарт було також на те, що річі переселенців лишали ся на двірцях без догляду та що через те багато річей пропало.

Сю загальну неохоту до Галичан, — не кажучи вже про кацапів, які діждали ся загальної погорди та зневаги, — а потім загалом до всіх утікачів нераз витикали російські часописі, а навіть чужинці. „На жаль — пише „Кіевская Мысль“ з 25 червня, ч. 174 — Кияне проявляють у відношенню до Галичан повну байдужність. Городська самоуправа „какъ будто не желаетъ признать фактъ существованія огромной нужды“ серед галицьких утікачів.“ Не дбають про них й інші місцеві організації. Члени делегації „Великобританія—Польші и Галичинѣ“, що під проводом кн. Л. Б. Барятинської—Яворської оглядали денекотрі харчівні Галичан у Києві, „дуже дивували ся, що так байдужно відносили ся Кияне до страшливої нужди. В Англії — казав один із членів делегації — слово Бельгієць святе. Кождий Британецъ уважає своїм святым обовязком притулити в себе якогось бельгійського втікача. Для них отворені всі магазини Британії й вони можуть безплатно дістати все,

* Страшний малюнок збитковання над трупом Галичанина Михайла Гоца, що помер на тиф у Макарові, подає „Кіевлянинъ“ (ч. 230 з 22 серпня 1915).

що їм потрібне. В вас же, у Києві, чомусь затикають собі вуха й не хочуть слухати сліз нещасних“.

Як пише „Прикарпатская Русь“, цілий Київ став проти Галичан-утікачів. „Биржевыя Вѣдомости“ (з 20 червня 1915, ч. 14927) мусіли виступити з окремим зазивом і старалися доказати, що втікачів легко буде розмістити по роботах: 30—40.000 галицьких утікачів можна розмістити по окраїнах і на Сибірі, хоч „є надія, що війна скінчить ся щасливо й вони вернуть домів“.

Те саме зрештою було також у Петербурзі тай у цілій Росії в відношенню до всіх утікачів. „Избиратель“ гостро

ганьбив столичний Петербург у „Нов-ім Времени“ („Бѣженцы и бездѣйствие Петрограда“, 25 липня, ч. 14142), що не „проявляє ніякого співчуття до долі втікачів“. Се впало в очі й д. А. Гіллерсонови, що вернув з Австрії й приглядав ся відношенню властей і суспільности до галицько-буковинських утікачів, і він признав в „Рѣчи“ з 19 вер., ч. 258 („Положеніе бѣженцевъ“), що їх положення в Австрії куди краще, ніж положення втікачів у Росії. Втікачів не підпомагало ся, а використовувало ся й про се часто доносили часописі (див. напр. Агиръ, Какъ общество помогаетъ бѣженцамъ, „Бирж. Вѣдомости“ з 12 серпня, ч. 15021).

Др. З. Кузеля.

Німецька преса про українську справу.

В часописі „Grazer Volksblatt“ появилася дня 1 квітня стаття Emmerich'a Stefanelli von Preterhof und Hohenmaur п. з. „Росія й Україна. Чому Росія змагає на все набути українські краї нашої монархії?“ Автор дає короткий перегляд історії українського народу, його теперішнього положення в Росії тай в Австрії та представляє систематичне змагання Росії від давніх часів загарбати український Піємонт у Галичині. Се вважає він також головною цілю Росії в теперішній війні. Стаття кінчить ся підчеркненням великого значіння східньої Галичини для Австрії.

Дня 10 квітня помістила часопись „Rheinisch-Westphalische Zeitung“ (Ессен) статю п. з. „Поневоленне Українців“, яка займаєть ся переслідуванням Українців у Галичині в часі московського наїзду. „Знову прийшла пора — пишеть ся в сій статі — пригадати собі на нарід, на плеча якого найглибше врізали ся сліди російського кнута: — на Українців, жителів широкої України“. Автор представляє далі значіння австрійської України для цілого українського народу та плянує змагання Росії знищити се вогнище українського життя. До статі додана за „Ukrainische Nachrichten“ низка вісток про арештованне й заслання Українців у Галичині і т. ин.

З нагоди поступів німецької армії в Курляндії помістила віденська „Neue Freie Presse“ дня 30 квітня вступну статю п. з. „Східня Галичина й російське Східне море“, яка робить порівнянне між „визволенням Прикарпатської Руси“ Москалями та дійсним освободженням німецьких провінцій зпід московського ярма. „Росія хотіла — так пишеть ся в статі про претенсії Росії до східньої Галичини — усправедливити свою інвазію в східній Галичині національною спільністю, яку наші Українці рішучо заперечують. Історія українського народу, brutальне поневоленне якого не чуване навіть у Росії, насилле, при помочи якого маєть ся племя, яке числить багато мільонів, стерти з поверхні землі, ограбити з його рідної мови та поневолити на церковнім полі, не мають рівних собі навіть у сій країні безправства та самоволі. Українці не є Москалями, а насильство, яке краде їм їх теперішність, не в силі зрабувати їм минувшини, не в силі усунути з пісень й оповідань Мазепи, союзника шведського короля. Українці в східній Галичині не були ніколи й не будуть ніколи Москалями“. Стаття виказує далі, що через заняття німецьких провінцій Росії Німці побивають Росію її власним оружжєм з тою ріжницею, що відірванне сих провінцій від Росії буде дійсним визволенням частини німецького народу.

Часопись „Kölnische Volkszeitung“ з дня 20 мая принесла статю п. з. „Росія й Україна“. Автор статі подає передовсім докладні відомости про етнографічні границі України, число населення, переводить порівнянне української й російської культури та підносить зокрема незвичайно важне економічне значіння України для Росії. Переходячи до політичного значіння України, висловлює автор погляд, що „Україна становить для Росії вихідну точку в її експанзивних змаганнях на Балкані тай у передній Азії“.

„Якби Україна — каже автор дальше — стала колись самостійним державним організмом поза Росією та в противенстві до неї, то се положило-б цілком кінець російським претенсіям до Балкану й ближшої Азії. Подавляюче число населення царської імперії, яке мусить бути великою небезпекою для дальшого успішного розвою Європи, було-б так основно справлене, що стратило би свою небезпечність на цілі покоління“. Дальше обговорює автор відносини серед українського народу в Росії та заявляє, що до здійснення самостійности України треба помочи зовнішньої сили. З доконанням сього факту „зникло би відразу те занепокоєнне, яке від ряду людських поколінь спричинює в світі східньо-європейське питання“. Автор указує далі на зусилля Росії в теперішній війні захопити східню Галичину та кінчить свою замітну статю словами: „Не забагато сказано, коли скажемо: Великодержавне становище Росії стоїть на Україні та впаде з нею!“

Дня 11 мая помістила віденська „Neue Freie Presse“ статю посла Миколи Василька п. з. „Українці—Москалі“. Статя написана з нагоди прийняття заступників Загальної Української Ради, послів Костя Левицького та Миколи Василька, в головній воєнній квартирі, в часі якого начальний командант австро-угорської армії архієпископ Фридрих й австрійський наслідник престоло висловили ся з великим признанням про хоробрість українських воєнків, Січових Стрільців і гуцульських добровольців; вона присвячена виясненню становища українського народу в часі теперішньої війни. Автор виясняє справу т. зв. „української зради“, характеризує дійсне становище українського народу та представляє переслідування Українців в часі московського наїзду. Статя кінчить ся виясненням значіння Укр. Січових Стрільців і гуцульських добровольців.

З початком мая помістила букарештенська румунська часопись „Seara“ статю д-ра Костя Левицького, присвячену оглядові українського питання. Докладний зміст сеї статі подали між іншими будапештенський „Pester Lloyd“ з дня 5 мая й віденський тижневик „Neue Illustrierte Zeitung“ з дня 15 мая п. з. „Надії Українців“. До сеї останньої статі додані портрети д-ра Костя Левицького та Миколи Василька з заміткою про їх прийатте в головній воєнній квартирі.

Віденський тижневик „Oesterreichische Illustrierte Rundschau“ з дня 7 мая приніс статю проф. Романа Ковалева п. з. „Дещо про Українців“. Автор займаєть ся в сій статі справою ігноранції німецької публики в Австрії що до української справи та наводить декілька яскравих прикладів із часів теперішньої війни. Далі виясняє автор питання русофільства серед українського народу та представляє становище Українців у сучасній війні.

Політичний берлінський тижневик „Das neue Deutschland“, орган вільно-консервативної партії, приніс у числі з дня 29 мая дві статі в українській справі, а то Мантіса п. з. „Українська держава, політична утопія?“ Обі статі є відповідю на проти-українську статю проф. Ол.

Брікнера п. з. „Українська держава“, поміщену в 9 числі тогож журналу. Статі попереджає довший вступ пера редактора д-ра Адольфа Грабовського п. з. „Дальші причинки до українського питання“. Автор зазначає, що в відповідь на поміщену в журналі статтю Брікнера наспіло до редакції велике число статей, які з дрібними виїмками займають супроти його поглядів вороже становище. З них подані вибрані обі названі статі. Далі обговорює автор важніші німецькі публікації про українську справу (брошури Донцова, Рудницького, Остмана, виданне С. В. У. „Україна й війна“), потім вивчає справу назв Українці, Русини й Малороси та звертає ся сам проти виводів проф. Брікнера, немовби українське питання не існувало. Полемізуючи з сим поглядом, покликує ся автор на опінію проф. Геча в його творі про Росію. — Автор першої статі, німецький публіцист Мантіс, висловлює на вступі погляд, що українське питання не лиш існує, але мусить бути розв'язане. Переходячи до виводів Брікнера, оспорує автор передовсім його твердження, немовби Польща могла захистити Европу перед московською небезпекою. Національна польська держава буде на те чисельно заслаба, а думати про Польщу від моря до моря, з литовськими й українськими землями, про що мріють ще польські політики, даремна річ. Далі задержує ся автор основнійше над замітом Брікнера, що українському народови недостає інтелігенції, міщанства й великої земельної власности. Він вивчає причини винародовлення сих верстов і твердить, що з утворенням самостійної України вони вернули-б певно до народности батьків. Він опінює високо національне почуття Українців. „Москалі й Поляки — пише він — працювали

однаково пильно над тим, аби здавити українство. Всіми засобами, які дати може в руки напів або цілком азійська жадоба поневолення, зупиняли вони розвій української інтелігенції. Не знати, чи під тим оглядом мали більший успіх Поляки, чи Москалі. При українстві зостало ся тільки (крипацьке) мужицтво; однак чи се не промовляє саме за глибоко та незломною силою української свідомости окремішности, що саме з сих верстов, гнетених з усіх боків і вдержуваних умисне в темноті та нужді, міг розвинути ся національний рух?“ Сотворенне самостійної української держави оживить значно державні почування серед Українців. Українська інтелігенція зросте, найдесть ся певно й українська велика посілість. На заміт, що українська держава тяжитиме до Сходу, відповідає Мантіс: „Хто усвідомить собі, що український рух звертає ся в першій лінії проти Московщини, що останній мешканець найбіднійшої хатини відчуває непогамовану ненависть супроти Москалів, той не повірить у те, щоби Великороси й Українці могли зеднати ся разом, аби підпирати великоруські змагання до експанзії на Захід. Не буде ніодного Українця, який хотів би звязати ся другий раз умовою з царською імперією“. Вкінці звертає ся автор загалом проти негативного становища Поляків в українській справі та зазначає ще раз конечність утворення самостійної української держави для охорони Европи перед московською небезпекою. — Дм. Донцов простує в своїй статі фалшиве й тенденційне освітлення української історії Брікнером і полемізує далі головню з замітом нахилу українського народу до Сходу, при чім наводить головні прояви українського руху в Росії в останніх часах.

Посмертні згадки.

Олександр Русов.

(Тимчасова звістка).

У Саратові помер славнозвісний український діяч Олександр Русов, що переніс ся туди разом з евакуованим київським „Комерційним Інститутом“. Покійник уродив ся 1847 р. В історії українських земств у Росії відіграв незвичайну ролю. Ширшу характеристику його особи й діяльности подамо в однім з найблизших чисел „Вістника“.

Василь Малищук.

Недавно дійшла до нас сумна вістка про смерть Василя Малищука, одного з найкращих Українців-учителів на Буковині. Жаль стискає серце, як подумаш, що не стало такої людини між нами. Бо небіжчик Малищук не був звичайною собі людиною. Родом із Панки-Забагни, син хлібороба, скінчив народню школу, потім зовсім випадково попав наймитом на службу до чителя Г. у Вашківцях над Черемошем і під його проводом із великою загарливістю взяв ся до науки. Його ідеал був стати народнім учителем і він досяг того ідеалу. В протягу трьох років зложив іспит зрілости в учительській семінарії в Чернівцях із дуже гарним вислідом і дістав посаду вчителя в Руськім Банилові. Саме тоді в тім селі бушувала московфільська дурійка. Малищук цілий час зводив бої з затуманеними мужиками й їх провідниками, що часто навідували ся до села з Чернівців, — а рівночасно не кидав дальшої науки. По двох роках зложив іспит здатности (кваліфікаційний) перед комісією в Чернівцях із відзначенням, а ще років через два склав у Львові в академічній гімназії іспит зрілости. Не маючи засобів до життя, він старав ся тепер усіми силами дістати ся до Чернівців, аби могли дістати ся на університет, або бодай десь на якесь село під Чернівцями. Задля того треба було по його думці іспиту до міщанських (виділових) шкіл і Малищук зробив його в 1912 році перед іспитовою комісією в Чернівцях з математично-природознавчої групи.

Під осінь 1913 р. він дістав учительську посаду в селі Чагрі під Чернівцями та став зі села ходити на виклади математики й фізики на черновецькім університеті. По скінченню думав дістати ся до вчительської семінарії, вважаючи сю школу за найважнішу для нашої нації під теперішній час. Вже й скінчив чотири курси й зовсім серйозно готовив ся до професорського іспиту. День-у-день без огляду на погоду бігав вісім кілометрів до Чернівців, що дня можна було бачити його симпатичне, все усміхнене повне енергії обличчя, як задиханий добігав до трамваю на семигородській вулиці. . . Університетські виклади забирали його ціле передобідде (в 1 годині треба було вже вчитися в Чагрі до години 5), — потім ішла робота в читальні в Чагрі, в касі, в Січі, а далі дома наука — студії. До того треба знати, що в Чагрі робити було дуже тяжко. Село напів зволощене, здеморалізоване румунізаторською агітацією. Волох директор школи — воріг, учителі Волохи — вороги, Волох піп — воріг, підюжені Волохами мужики — вороги. . . Не було дня без боротьби, не обходило ся без нападів, а навіть судових процесів. Де набирало ся в тої людини стільки сили, стільки енергії, — се загадка. Бо ще й до того всього треба додати позашкільну роботу над шкільною молодіжю (в мене покійник лишив маленький сценічний твір, готовив його до „Дзвінка“ або до „Бібліотеки для молодіжи“), публічні виступи в Чернівцях — покійник працював у студентськім товаристві „Січ“, чудово декламував (кождому з нас у тямці його дуже гарне виголошенне частинки „Мойсея“ на Франковім ювілеї) і т. д. Його душа була чиста, як сльоза, наміри й діла — не знали бруду, — любов до народу не знала меж, віри в будучність України ніхто в ньому не міг захитати. Дуже талановитий учитель, дуже зручний народній робітник, незвичайно енергійний — поляг від ворожої кулі 2 серпня, не досягнувши й десятої частини того, до чого рвав ся, не доживши визволення рідної землі від кіттів довічного її ворога! Велика се втрата для буковинської України, яка покладала на нього великі надії, невіджалована втрата для рідного народу, втрата, яку не так легко поповнити!

Василь Сімович.

Вісти.

Засідання „Загальної Української Ради“.

„Загальна Українська Рада“ відбула в останнім місяці під проводом свого президента, посла до Державної Ради д-ра Костя Левицького цілий ряд засідань, на котрих przeprowadжено широку дискусію над звідомленнями, предложеними президією „Загальної Української Ради“ та президією „Союзу визволення України“.

В нарадах узяли участь також усі послы, що пробувають у Відні, як до Державної Ради, так і Краєвого Сейму, оскільки вони не є і так членами „Загальної Укр. Ради“.

Президент др. Кость Левицький згадав про корисний зворот і знамениті поступи офензивы союзних армій, що управлює й Українців до найкращих надій. Головним предметом дебати було положення у східній Галичині, витворене там по увільненню від московського наїзду, а також надії, до яких уповажляє Українців заняття українських областей у Росії (Холмщини, Підляша та західної Волині). В дебаті, що мала принципіальний характер, узяли участь представники всіх заступлених у „Раді“ партійних груп, а також присутні послы. До президії звернено цілий ряд запитів принципіально-політичного змісту,

Зі звідомлень президії довідала ся „Загальна Українська Рада“, що в питанні відбудови краю, центральне правительство, мають найкращі заміри. Президія стараєть ся й інформаціями і співділаннем іти на руку названим чинникам, а також галицькому намісникови. Висловлено сподівання, що ті змагання найдуть належну оцінку також у місцевих чинників.

На основі звідомлень, що наспіли з Холмщини, Волині і т. д., ухвалено, що відносини в зайнятих областях під економічним, національним, язиковим і релігійним оглядом вимагають скорих і далеко йдучих змін, щоб заспокоїти потреби місцевого українського населення вже тепер у переходовій стадії й аби вже тепер пороблено всі потрібні підготовлення, щоб українське населення одержало права в церкві, в уряді та школі. Під сим оглядом заявляє „Загальна Укр. Рада“ свою готовість у порозумінню з „Союзом визволення України“ співділати з компетентними чинниками.

Накінєць з нагоди, що недавно минула річниця, коли Українські Січові Стрільці вийшли хоробро в поле проти Росії, смертельного ворога України, ухвалено висловити їм щиро подяку, правдивий подив і високе признание від „Загальної Української Ради“.

Завершенням отсеї дискусії „Загальної Української Ради“ являєть ся цілий ряд резолюцій, звернених до центрального австрійського правительства, котрі поручено президії опрацювати та предложити правительству. Крім того переведено дискусію над сучасними завданнями нашої преси й ухвалено доложити старань, аби публичну опінію як найкраще поінформовано, як про біжучі, так і про принципіальні українські справи.

З нагоди полемічних виступів панів Дмитра Донцова та Володимира Степанківського проти „Союзу визволення України“ стверджено, що названі панове не є уповажненими від „Загальної Української Ради“ та що „Рада“ не має ніякого відношення до їх органів, а їх полемічні виступи признано шкідливими для загально-української народньої справи.

Справа рееміграції українських виселенців з Америки була також предметом дискусії, а президія „Ради“ дістала поручення поробити в сім напрямі потрібні кроки.

За секретаріат В. Темницький.

Австрійська військова управа у зайнятих областях російської України.

У відповідь на пропамятні письма, з якими „Загальна Українська“ Рада звернула ся була до австрійської начальної команди армії (начальної команди етапів) у справі збереження прав українського народу у Холмщині, а саме в визначених 1912 р. округах холмської губернії, висловив п. намісник Галичини ген. піхоти Колярд на бажання австрійської начальної команди армії (начальної команди етапів) по мисли рескрипту п. міністра внутрішніх справ з 2 жовтня Ч. 20.289/М. І. подяку „Загальній Українській Раді“ за предложений спис осіб української народности, здатних до адміністративної служби в зайнятих частях Росії, завважуючи рівночасно, що австрійську військовою управу в зайнятих краях ведеть ся введи з найбільшою справедливістю та безсторонністю без огляду на релігійні, суспільні або національні ріжниці. Дбаєть ся головно про те, щоб забезпечити добробут, а зокрема, щоб удержати людність, допильнувати її поправного поведення та зберігти супокій і лад. Військова управа стоїть виключно на австро-угорським становищі. В язикових справах заходить ся вона коло того, щоб безпосередні зносини австрійських команд з людністю не зазнавали ніякої шкоди, щоб мешканці зайнятих країв могли доходити своїх прав у рідній мові. І саме для осягнення сеї цілі в кождім конкретнім випадку застерігає собі австрійська начальна команда армії (начальна команда етапів) користування в міру потреби поданими їй до відома особистими датами. Приказана начальною командою армії (начальною командою етапів) охорона язикових прав українських сторін розтягаєть ся не тільки на округи Холм, Грубешів і Томашів, але обіймає також округи Красностав, Замостє й Білгорай, отже всі округи колишньої контрессової Польщі на схід від східньої межі округів Любартів, Люблин і Янів. Кінцеве рішення що-до розмежовання території й організації урядів застерігає собі австрійська начальна команда армії (начальна команда етапів) на будуче.

Подуючи до прилюдного відома наведене в горі принципіальне становище австрійської начальної команди армії в справі Холмщини, вважаємо незайвим зазначити, що його означення подано до відома „Загальної Української Ради“, як і слід, в українській мові.

Відчити німецьких учених про вагу українського питання.

Дня 20 жовтня говорив про „Україну й Українців“ Ришард Гіртцух у Вроцлаві на численних зборах „Windthorstbund-u“ в залі товариства св. Вінкентія. Виходячи від освідомлюючої роботи, яку розвинув „Союз визволення України“ від початку війни про українське питання, вказав бесідник поперед усього на імя „Україна“ як на історичне, що має повне усправедливлення, та зазначив, що називання Українців „Малорусами“ фалшиве й хибне. Далі розводив ся над тим, що Українці мають усі ті прикмети, які є передумовою самостійности нації: обговорював наперед расові прикмети, розбирав докладно особну українську мову й культуру в противенстві до мови та культури Москалів і Поляків, при чім указав зокрема на українську народню поезію як на джерело, з якого все бере нове життя літературної мови. Докладно спинив ся бесідник над історично-політичною традицією народу й оцінив при тім також повніше церковно-історичний розвиток Україн-

ців. По історичній частині слідувало обговорення української географічної території, при чім указав бесіда, що Росія тільки через посідання України виборола собі становище могутньої держави, яке має в Європі й могла-б його задержати. Підчеркнено при тім значіння України наслідком положення та наслідком природних помічних джерел, які роблять Росію шпихлірем мяса та збіжа. Також більший чисельний матеріал навів референт про земляні скарби та звязану з тим промислову продукцію. Відчит закінчився словами, яких ужив Бедвін Занде коротко перед вибухом війни в однім відчиті в Лондоні. Занде сказав тоді, що з увільненням України з московського ярма Росія страшила-б в Європі значіння та стала-б азійською державою, до чого вона тільки саме надасться.

З напруженою увагою вислухали присутні надзвичайно інтересних виводів пана Гіртцуха.

Серед викладів, які заповіла на зимовий піврік 1915—1916 р. вища шкільна управа (Oberschulbehörde) в Любеку, находимо заповідження чотирьох викладів проф. д-ра Оне-зорге про „Передумови визволення України зпід Росії“.

Два листи з Волині.

З Володимира Волинського пишуть: Давня наша столиця робить прикре вражіння, особливо тепер у часі війни. Двірець, як усюди в Галичині, так і тут спалений. Середина міста, найбагатша, жидівська, спалена також по старинну єпископію й по холмське передмістя. Єпископія та всі церкви стоять ненарушені. Палили Москалі, як покидали тепер місто. Біднійша частина міста й розлогі передмістя знищені. Хто був дома, а виніс окуп, того пощадили. Але було й так, що сторін, охочих на гроші, було декілька, аж остання, відправлена з нічим, підпалювала. Почасті спалений і хутір Заріче. Місто жидівське, торгівля виключно майже в жидівських руках. Християне живуть на передмістях. Відносини ті самі, що в котрім небудь східногалицьким місті, а може ще гірші. Українське відродження на своїй споконвічній землі натрапить і тут на відомі перешкоди. Се вже тепер видко. Бурмістром поставлений ніби Поляк. Розпорядки з магістрату виходять тільки по німецьки й по польськи. Так само всі розпорядки військових властей. Навіть написи. Лиш один розпорядок санітарний появилася в трьох мовах, тобто з додатком й українського тексту з деякими друкарськими помилками — розпорядок окружної команди. Край майже безлюдний, Москалі страшили людей Німцями, та пігнали їх, а села випалили до чиста. Український люд темний й убогий. — Українська мова чиста, гарна. Цілі лани пшениці й иншого збіжа, почорнілого, похиленого, ще досі стоять на пні. („Українське Слово“ ч. 102).

*

Куди прийти, село винищене, населення повтікало. Села дуже різні що до ступня культури. Підміські дорівнюють галицьким, а маєтково нужденні. Люде відносять ся до нас досить прихильно, але таки з недовірем. Що до національної приналежності — вони почувають ся „людьми руської віри“. Правдивих „твердих“ Москалів не люблять. Нас називають Поляками. На питанні, коли пішли відси Москалі, відповідає один старенький: „Наші Москалі пішли вчора, а ваші Москалі сьогодні прийшли“. В розмову входять радо, люблять нас, що ми „такі так по простому“ говоримо, хоча й грамотні, та дивують ся, що так „по простому“ говорить понад 30 мільонів людей. До уніятства відносять ся прихильно через те, що не забули, чим їх батьки були (Українське Слово, ч. 108).

Знищення Волині.

Про воєнні події на Волині довідується варшавський „Dziennik Polski“ від осіб, що недавно прибули звідти до Варшави, між иншим таке: Масові виїзди з Волині стрічали ся з великими труднощами, бо поїздів для цивільної люду-сти було дуже мало, а залізничний рух на дорогах і битих

шляхах заборонено на приказ генерала Іванова. На залізничних стаціях треба було ждати по вісім днів на білет або платити по 100 рублів і більше за переїзд одної особи до Києва. По заняттю Ковеля вийшов приказ віддати всі засоби збіжа до розпорядимости інтендантури. Мужикам забрано всі свіжі збори й zostавлено їм живність в дуже обмеженій кількості. Через те вибухли в деяких місцевостях розрухи. Мужики не хотіли віддавати збіжа й ставили опір, котрий зараз здушували козаки. В містечку Озерянах розстріляно 15 мужиків за опір, ставлений козакам. Більші міста на Волині потерпіли розмірно мало, зате більшість містечок спалено й розграблено. Цілком знищене багате містечко Мизоч, що належить до гр. Дунін Карвицького; великі спустошення є також у просторих маєтках кн. Сангушка й Олицької ординації. Промисл на Волині зовсім зруйнований. Фабрика фаянсу й порцеляни в Городенці, великі фабрики порцеляни та шкла в Каміннім Броді, цукроварні й багато инших фабрик цілком знищені, як також багаті плянтації хмелю в околицях Дубна. По заняттю Луцька на приказ російської військової властей спалено великі шпихліри з збіжем у селі Тині, в половині дороги від Дубна до Рівного. Се збіже належало до військової управи й його зібрали в цілій околиці.

Лист до Редакції.

З недолі волинського населення.

„Dziennik Kijowski“ пише: Тепер після задержання боевої лінії на захід від Рівного й Дубна серед волинських виселенців проявляється непереможена охота вертати до рідних гнізд. І якби не різнородні, просто непоборні перешкоди, поворотна хвиля понесла-б усе волинське населення назад. Поодинокі люде перекрадають ся з далеких задніпрянських сторін у свої села. Через харчовий пункт у Києві переходять що днини десятки таких людей.

Голоси української преси у Львові з приводу розпорядків для Холмщини.

На розпорядки видані для зайнятих українських територій, в першій мірі для Холмщини, відкликнули ся оба українські дневники у Львові таким робом.

„Діло“ писало так:

„Отсі виводи полк. Гавснера не потребують коментарів. Додамо хіба тільки, що говорить ся в них не про дефінітивну, тільки про тимчасову управу окупованих земель.

Дефінітивне установлення правно-державних відносин на тих землях може наступити очевидно аж по війні. Що до того, то український нарід бажає розвивати ся в рамах австрійської державности,

нійше, я думаю, що в три підвалини російської державности: православне, самодержавне й московська народність. Віра в ці підвалини стала ще глибшою в часі війни, коли документально доведено спроби Німців ослабити Росію, захитуючи за німецькі гроші православне при допомозі баптизму й мальованства, самодержавне підпольною пропагандою й єдність різних народів, що заселяють нашу вітчизну, проповідю мазепинства та різних інших розеднюючих думок“.

Евакуація Печерської Лаври.

Дня 12 жовтня ст. ст. виправлено з Києва Дніпром до Катеринослава наладований корабель з найціннішим майном і церковним знадібем Києво-Печерської Лаври. Поки-що вивезено цінніші рукописи старої лаврської друкарні, цінніші ікони, церковні начиння, друкарське письмо й таке інше. На випадок урядового оповіщення евакуації Києва має Печерська Лавра приготовані кораблі й вагони. Печерські монахи виїдуть до тамбовської єпархії. Як що мали-б лишити Київ противники, зостанеться в Печерській Лаврі один найстарший архимандрит і до двадцять стареньких еромонахів.

Подяка австрійського цісаря українським заступникам.

Наслідком письма ц. к. долішньо-австрійського намісництва передав бурмістр м. Відня др. Вайскірхнер письмом з дня 30 жовтня с. р. до відома президії „Загальної Української Ради“ й парламентарного заступництва українського народу з Галичини та Буковини, що ц. к. намісник Дол. Австрії висловив з найвищого поручення цісарську подяку за висловлені президією „Загальної Української Ради“ та парламентарним заступництвом українського народу з Галичини й Буковини з нагоди Найвищих Імянин вірнопідданчі бажанья щастя та благословенства.

Символ віри Хвостова.

Для характеристики нового російського міністра внутрішніх справ, пригадаємо його слова, які сказав він, обороняючи себе перед закидами лібералізму: „Тепер, як і ра-

Поклик Української Бібліотеки в Швейцарії.

В Льозанні, в Швейцарії, при редакції українського місячника в французькій мові п. з. „La Revue Ukrainienne“ організується Українська Бібліотека-архів, котра по думці оснудателів має стати завязком „Інститута українознавства“, цілком окремого від самостійної української культурної інституції за границею.

Причиною, яка спонукала українських громадських діячів дати почин до засновання сеї інституції, — се переслідування всіх проявів українського національного життя в Росії, нищення Росією здобутків української національної культури в Галичині й Буковині в часі наїзду російської армії на ці краї й непевність положення, в яким може опинитись український народ по війні.

Та якби теперішня війна не скінчилась, колиб по її скінченню й зберігся український Пімонт-Галичина, то поставлені тепер національно-визвольні задачі лишаться й по війні, бо переважна часть українського народу може зостатися по війні в межах російської держави та в таких умовах, які не можуть усунути потреби боротьби за національні права та шукання поза межами Росії притулку для нашої політичної роботи й симпатій для наших національно-політичних змагань.

Проти сього треба утворити за границею культурну інституцію, котра була-б опорою та засобом для національної роботи політичної еміграції, а також давала змогу чужинцям знайомитися з життям і змаганнями українського народу.

Бібліотека-архів не буде обмежена виключно до матеріялу з українознавства, — в ній збирається все, що відноситься до національно-політичних змагань поневоленних народів, з окремим узглядненнем українського народу та всіх інших поневоленних народів у Росії.

Заряд Бібліотеки-архіву в Льозанні звертається до української суспільности в Росії, в Австро-Угорщині, Америці й Канаді, а також до чужих людей, що співчують національному відродженню українського народу, з прошеннем піддержати зачатє діло надісланням жертв у книжках і матеріялах архивного та музейного характеру, а також жертв грошевих.

Вже тепер багато осіб жертвувало або обіцяло пожертвувати книжкові збори й приватні архиви, за що складаємо їм на сїм місці найсердечнійшу подяку.

Маємо надію, що українська суспільність і чужі люди, які співчують нам, зрозуміють вагу розпочатого нами діла та щедрими жертвами відкликнуться на наш поклик.

Книжки й матеріяли просимо надсилати під отсею адресою: **Redaction La Revue Ukrainienne, Chemin Mornex 17, Lausanne, Schweiz, Europe.** — Грошеві посилки з виразним зазначенням „для Бібліотеки-архіву“ на ту саму адресу для Євгена Бачинського.

За тимчасовий заряд Української Бібліотеки:

Євген Бачинський, А. Зеліб.

Потрібна праця.

По сій великій війні наступлять в цілім світі небували зміни. Приготовання до тих змін слідні вже тепер. І не дивота, бо ті зміни обійматимуть усе публичне життя багатьох держав і народів. Сей свідомо прилагоджуваний реформаторський рух не повинен і нас захопити неприготованими, все одно, в яким положенню ми знайдемо ся. Тим більше повинні ми приготовити ся до великих змін і праці на випадок, якби наша доля мала бути ще менше незавидна, ніж була досі. В тій цілі треба на мою думку зібрати передусім матеріял про кінетичну силу, якою ми як нація розпоряджаємо, і на основі того матеріялу сконструувати свого роду зеркало тої сили, щоби тим способом унаглядити й направити її недостачі. Кінетичною силою кожного народу як нації є в першій мірі її інтелігентна верства, котра організує народ, репрезентує його, продукує його літературу, пресу і т. д.

Про нашу сучасну інтелігенцію й її умовий стан і діяльність задумую написати працю. Щоби зеркало, яким така праця могла й повинна-б бути, не вийшло кривим й одностороннім, прошу отсим усіх без огляду на пол, стан і партійну приналежність, котрі тільки зацікавлюються таким проєктом, аби зволили ласкаво прислати мені по можливості докладні відповіді на отсі питання:

I. А) 1. Які ріжницї в освітанню, характері і діяльності добачуєте в інтелігентів, що вийшли з народа, в порівнянню з інтелігентами, що походять з інтелігенції? 2) Причини евентуально доглянених ріжниць? 3. Якість і причини ріжниць між інтелігентами, що скінчили українські школи і чужі? 4. Опис поодиноких станів нашої інтелігенції (духовенства, учительства а) середніх, б) народніх шкіл, стану адвокатського, судейського, канцелярійних і приватних урядників, державних урядників крім вище згаданих дикастерій і т. зв. „півінтелігенції“; дефініцію останнього поняття лишаю нароком неозначеною). 5. Освітанню інтелігенції загалом і її поодиноких груп зокрема (передусім фахове, описля загальне). Б) 6. Відношення інтелігенції до церкви й уваги про се; 7. До преси, видавництва і бібліотек (загальних і популярних, своїх і чужих). 8. До Поляків, москвофілів, Румунів і Жидів (політичне й товариське) та причини таких відносин. 9. Причини й роди недостач у товариським життю нашої інтелігенції. В) 10. Відношення інтелігентів ріжних груп до свого фаху як публичного обовязку і до народу в публичній діяльності: діяльність нашої інтелігенції а) в економічно і просвітньо-культурних спілках усякого роду, б) в поодиноких партіях, в) в пресових органах — і скрізь замітки про хиби тої діяльності (напрямую тих хиб нароком не зазначаю, щоби тому, що пише, дати можливість звернути увагу на те, що йому видаєть ся найважнішим), г) рівень організаційних й агітаційних способів наших інтелігентів, з поодинокими випадками і т. п. замітками. Г) 11. Уваги про нашу пресу а) для інтелігенції, б) для народу (недостачі і проєкти змін!). 12. Уваги про сучасну поетичну та літературну продукцію, призначену для широкого загалу а) для інтелігенції, б) для народу (приклади з поодиноких творів!). Д) 13. Замітки про наше інтелігентне жіноцтво. Е) 14. Замітки про нашу академічну молодіж і порівнянне її з тим поколінням, до котрого належить інформатор.

II. 1. Рік уродження, походження, школи, фах, стан і партійна приналежність інформатора. 2. Евентуальна участь в народній роботі. 3. Поети й письменники (свої і чужі!), котрих інформатор найвище цінує, і причини. 4. Чужі нації, котрі він найбільше поважає і з яких причин. 5. Чи був у чужих краях, де й як довго? 6. Що йому найбільше не подобаєть ся у нашого народу й інтелігенції, а що бачить доброго в них? — Підпис не конечний, зате пожаданий якийсь псевдонім в цілі запиту в справі евентуально потрібних вияснень.

Усі ті запиту не вичерпують матеріялу, потрібного до задуманої праці, і знов не вичерпують його нароком, аби вказати тільки напрями. Радо бачитиму у відповідях також

питання, непорушені тут у запитах. Відповіді в справі інтелігенції з буковинської і російської України передам до оброблення людям, що походять з тих сторін. Всі прислані письма зложу в архіві одної з наших національних інституцій. В сих відповідях прошу дуже звертати увагу на чисельні означення (кілько є в данім стані, прим. учительстві, наших людей і т. п., бо се людям, що походять з того стану, легше обчислити ніж автори праці, що матиме багато праці вже з упорядкованнем матеріялу.

Коли одержу відповідну скількість матеріялу до сеї праці, обробивши його, збиратиму опісля матеріял про наш народ як свідомий чинник у націоналім життю.

Всіх, хто признає потребу таких праць, прошу о надіслання відповіді найдалше до кінця квітня 1915 р. на адресу Президії „Союзу визволення України“ (Wien VIII, Josefstädterstr. 79, II. Stock). * З уваги на теперішній час прошу тих, що перебувають у Відні, особисто передавати в „Союзі“ ті письма, а замісцевих — бодай рекомандувати свої посилки, як годі ким передати. Сподіваю ся особливо багато інтересних відповідей від молодіжи, котра з природи річи визначаєть ся найживішою здібністю помічнь, чим зовсім не думаю сказати, що менше залежить мені на відповідях з інших кругів суспільности.

При сій нагоді відповім усім П. Т. Панам, котрі жалували ся на те, що я не вискавав усіх присланих мені свого часу заміток до „Хроніки руху укр. акад. молодіжи у Львові“, друкованої в останнім збірнику віденської „Січі“, а написаної на підставі матеріялів, зібраних подібним способом. Не зробив я сього в цілости лише тому, бо ізза спізненої присилки не міг зробити: більшу частину відповідей одержав я уже тоді, як праця була в друкарні. Я був би вдячний, якби такі опізнення сим разом не повторили ся.

Д-р Осип Назарук.

* Щойно в середині прошу зазначити, що писмо призначене для мене Се конечне з огляду на непостійність мого побуту в Відні.

Від Редакції.

Задумана д-ром Назаруком праця більше ніж потрібна. Зрозуміли се добре ті наші народні провідники, політики й інші визначні одиниці, що вже прислали бажані автором дані або приобіцяли виготовити їх у недалеких часі, похваляючи плян і признаючи корисність такої праці. В критичнім обговорюванню справ, порушених автором, наша нація зостаєть ся далеко поза іншими культурними народами. А тимчасом нам чи не найбільше потрібне зеркало ступня нашого культурного розвою, щоби, придивившись у нім, легше могли ми направити спостережені станові та національні хиби, надогонити занедбане, усвідомити собі добрі й гарні прикмети та бодай задержати їх, як не зміцнити. Розумієть ся само собою, що чим ширші круги нашої інтелігенції прийдуть автори з помічю, тим більшу можливість даєть ся авторам схопити вірний малюнок нашої інтелігенції, її духових інтересів і змагань. А зокрема по війні, коли доведеть ся нам з подвоєною енергією відбудовувати й продовжати українську національну працю, могла-б віддати розвідка на згадану тему великі прислуги вашій інтелігенції та відіграти ролю в процесі нашого національного самоозначення й виборення належного нам місця серед інших народів.

Зміст: Біжучі потреби. — Др. Лев Ганкевич. Українці та малярська преса (Інтервю з д-ром Стрийським). — П. Карманський. Кривавим шляхом. VII. Похорон стрільця. — Іван Гор... кий. Стрільцьке свято дня 29. VIII 1915. — Гриць Фліс. Посвяченне могили в Вільковій коло Галича дня 23. IX 1915. — Ол. Г.—а. Збігальць з російської неволі. — М. Троцький. Зріст реакції в Росії. — Ол. Колесса. Шалійте, шалійте, скажені вати. — Значають розуміти свій найбільший історичний гріх. — Др. З. Кузеля. Галицькі „емігранти в Росії“. VIII. — Німецька преса про укр. справу. — Посмертні згадки: Ол. Русов, В. Малишук. — Вісти. Засіданне „З. У. Р.“ Ав. військ. управа у зайн. областях рос. Укр. Відчити нім. учених про вагу укр. питання. Два листи з Волині. Знищенне Волині. Лист до Ред. З недоаї вод. населення Голоси укр. преси у Львові з прив. розпор. для Холмщини. Символ віри Хвостова. Евакуація Печ. Лаври. Подяка австр. цісаря укр. представникам. — Поклик Укр. Бібліотеки в Швайцарії. — Др. Ос. Назарук. Потрібна праця.